

І. Бойко,
кандидат психологічних наук,
завідувачка кафедри психології,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради
irenboyko60@gmail.com

Психологічна культура вчителя у галузі інформаційної безпеки

Анотація. У статті висвітлено актуальну проблему інформаційної безпеки особистості, ролі психологічної культури суб'єктів навчального процесу в контексті формування та розвитку інформаційного суспільства. Робота має на меті розкриття гранично загальних питань дослідження психологічного контенту у психолого-професійній діяльності вчителя, яка реалізується вирішенням завдання обґрунтування та пошуку шляхів поліпшення розкриття гуманістичного потенціалу психологічної науки в освітній сфері, зокрема щодо формування у суб'єктів навчально-виховного процесу психологічної культури як пропедевтики негативних агресивних інформаційних впливів на психологічне здоров'я людини. Головною метою є пошук шляхів вирішення виявлених проблем щодо формування у всіх суб'єктів освітнього процесу компетентності в галузі інформаційної безпеки, захисту інформації та створення безпечного освітнього простору; висвітлення напрямків інформаційної діяльності педагога і складових загроз інформаційній безпеці суб'єктів освітнього процесу. Розглянуто методологічне підґрунтя для аналізу проблем психологічної культури, формування основних понять. Охарактеризовано та здійснено аналіз основних понять: інформаційна війна, інтернет-залежності, інформатизація освіти, психологічна культура, безпечне освітнє середовище. У подальших дослідженнях наступний крок у висвітленні проблем формування психологічної культури лежить у площині інформаційної безпеки, теоретичного і практичного вирішення комплексу питань, серед яких найбільшу актуальність набуває визначення і створення безпечного інформаційного середовища; деталізація змісту інформаційної педагогічної діяльності вчителя в умовах сучасного інформаційного суспільства щодо підвищення рівня знань педагога про психологічні механізми форм і методів інформаційного впливу та інформаційного подавлення; формування у педагога здатності орієнтуватися в потоках різноманітної інформації, виявляти приховані можливі загрози, які пов'язані з відбором, оцінкою і захистом інформації, забороненої для поширення серед дітей; оволодіння знаннями і методами захисту від кримінальної та терористичної інформації

у різноманітному інформаційному потоці, оволодіння прийомами забезпечення інформаційної безпеки освітнього закладу і окремого індивіда.

Ключові слова: психологічна безпека, інформаційна війна, інтернет-залежності, інформатизація освіти, психологічна культура.

I. Boyko,

Candidate of Philosophical Sciences,
Head of the Department of Psychology,
Municipal Institution «Zhytomyr Regional
In-Service Teacher Training Institute»
of Zhytomyr Regional Council
irenboyko60@gmail.com

Psychological culture of a teacher in the field of informational security

Abstract. This article includes the actual problem of informational security of the individual, the roles of psychological culture of individuals in the learning process in the context of the formation and development of the informational society. The aim of the work is to disclose of extremely common issues of psychological research on the content of the psychological and professional teachers work, which is implemented solution to the problem study? and find ways to improve disclosure of potential humanistic psychology in education, in particular the formation of the individuals in the learning process of psychological culture as propedeutics of negative aggressive information effects on mental health. The main goal is to find solutions to problems identified regarding the formation of all individuals of the learning process competence in the field of informational security, data protection and a secure educational environment; highlight areas of teacher information and components of informational security threats subjects of the educational process. The methodological framework for the analysis of psychological culture problems, forming the basic concepts are considered in this article . Such main concepts as: information war, internet addiction, informatization of education, psychological culture, a safe educational environment are characterized and analyzed. In further studies, the next step in highlighting the problems of formation of psychological culture lies in the informational security, theoretical and practical solution of issues, among which the greatest urgency and determination becomes a secure informational environment; Information detailing the content of the educational activities of a teacher in today's informational society to improve teacher knowledge of psychological mechanisms of forms and methods of informational influence and informational suppression; forming a teacher's ability to navigate the flow of information, identify the hidden potential threats related to the selection, evaluation and protection of information prohibited for distribution to children; mastery of knowledge and methods of protection from criminal and terrorist information in

various information flow, mastering the techniques of informational security educational institution and the individual.

Keywords: psychological security, information war, internet addiction, informatization of education, psychological culture.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В останній чверті ХХ століття людство вступило в нову стадію – стадію побудови інформаційного суспільства, яке приховало у собі велику небезпеку для людства: доступність глобальних інформаційних мереж, з розміщеними загрозами для дітей, – витoki яких обумовлені проблемами сучасного суспільства [4]. Розвиток інформаційних технологій має переважно характер науково-технічний, за яким дуже часто губляться поняття моралі й честі, соціальної відповідальності, психологічної ідентичності; за яким приховано порушення соціально-психологічного балансу естетичного – неестетичного, містяться потенційні загрози – недостовірність інформації, ігрова залежність, цифрова деменція, націоналізм, тероризм, інформація про суїциди, сцени насильства, сайти сексуального характеру та ін. [19; 20].

Актуальність. Тому залишатися поза увагою українських науковців та освітян зазначена проблема не могла, оскільки на сьогодні інформаційна небезпека, інформаційна війна, інтернет-залежність серед дорослих і дітей в Україні актуальні. Вирішення цих проблем залежить, зокрема, від розуміння педагогами глибинних психологічних механізмів впливу на свідомість людини та володіння психотехнологіями захисту. Однак складається враження, що у процесі стрімкого і безоглядного реформування, модернізації та інновації професійної сфери освітяни не розгледіли в інформаційній мережі «потенційної загрози» не лише для дітей та молоді, але й для держави загалом (коли у ній окреслилась концентрація та монополізація ЗМІ [13: 57–59]); проблеми «агресивних інформаційних впливів на психологічне здоров'я і розвиток дитини внаслідок активізації інтернет-буму з 1990-х рр., а в Україні він досяг піку у 2007–2011 рр. «...» Особливо шкідливою «...» є нове явище *цифрової деменції*, коли внаслідок зловживання медіа у дітей виникають психічні розлади, затримується й викривлюється процес інтелектуального розвитку» [12: 152]. Підґрунтям цього, на нашу думку, є поглиблення суперечностей між цілями освіти та реальною культурно-освітньою ситуацією в суспільстві: морально-духовне зубожіння нації в цілому. За таких умов, на сучасному етапі розвитку українського суспільства, формування нації без формування та розвитку загальнолюдської культури особистості загалом та психологічної культури зокрема неможливо.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Виходячи з вказаного, *метою нашого дослідження* є гранично загальні питання дослідження психологічного контенту у психолого-професійній діяльності вчителя, яка реалізується вирішенням *завдання обґрунтування та пошуку* можливостей поліпшення розкриття гуманістичного потенціалу психологічної науки в освітній сфері, зокрема щодо формування у суб'єктів навчально-

виховного процесу психологічної культури як пропедевтики негативних агресивних інформаційних впливів на психологічне здоров'я дитини. Головною метою є пошук шляхів вирішення виявлених проблем щодо формування у всіх суб'єктів освітнього процесу компетентності в галузі інформаційної безпеки, захисту інформації та створення безпечного освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, за дослідженнями науковців, з перших кроків незалежної України функціонування російської моделі медіахолдингів призвело до політичної нестабільності внаслідок постійних «інформаційних війн» [13: 57–59]; склалася монополія на інформацію, знання [13: 57–59]; масова комунікація (за П. Лазарсфельдом, Р. Мертоном) провокує соціальні дії і масові смаки [11: 154]; глобальні мережі селективно підключають або відключають індивідів, групи, райони і навіть країни відповідно до їхньої значущості у досягненні власних цілей (за М. Кастельс) та ін. [9: 27]. Отже, вік інформації надав можливість використовувати її з різною метою, зокрема і військовою. Так, психологічна інформація у військовому конфлікті спрямована на формування *інформаційного середовища*, яке призводить до вигідного для комунікатора типу поведінки об'єкта впливу [13: 108–109]. Шляхом *модифікації* психологічної інформації змінюються відомості про світ реальності в інтересах суб'єкта впливу з метою маскуванню, обману, спотворення пріоритетів [15: 488–489]. Модифікуються і потоки інформації з метою: створення атмосфери бездуховності, аморальності, негативного відношення до культурної спадщини об'єкта впливу; маніпулювання суспільною свідомістю, створення політичної напруги і хаосу; дезінформації населення та ін. [8: 83; 15: 488–489]. Як наслідок – об'єкт впливу не здатний вийти на немодифіковані варіанти інформаційних потоків; досягається значна перевага в інформаційній сфері; виникає загроза національній безпеці України та чиниться прямий вплив на психічний розвиток підростаючого покоління.

Педагогічна та психологічна науки намагаються сьогодні знайти шляхи встановлення «*інформаційної безпеки*» особистості, що розуміється як стан захищеності національних інтересів у інформаційній сфері; визначається сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства, держави. Для психолого-педагогічної діяльності у центрі уваги постають «життєво важливі інтереси особистості» – забезпечення прав громадянина на захист свого здоров'я від *неусвідомлюваної* шкідливої інформації. Цьому сприяє психологічна культура.

У межах наукових напрямків дослідження формування та розвитку психологічної культури особистості вченими вирішуються проблеми: самопізнання (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фром, К. Юнг); розуміння психологічної культури як важливого елементу розвитку особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, В. Біблер, Л. Виготський, В. Войтко, І. Зязюн, Я. Коломенський), як частина загальної культури (К. Абульханова-Славська, І. Дубровіна, О. Мотков); як психологічний феномен (Л. Колмогорова, В. Семикін); як особистісне утворення (М. Бахтін, М. Мамардашвілі).

Вивчаються окремі складові психологічної культури, зокрема компетентність: комунікативна (Т. Гордон, Ю. Ємельянов, Д. Уайменн, Г. Джайлс), психологічна (Л. Колмогорова, О. Холодкова), соціальна (В. Кунціна, Р. Хінтч, Р. Ульріх, К. Рубін, Л. Роуз-Креснор), соціально-психологічна (А. Сухов), інтелектуальна (М. Холодна); як психосоціальна якість (Е. Еріксон), як ціннісно-сміслові утворення (О. Асмолов, М. Коган, В. Франкл); психологічна компетентність викладача (Ю. Варданян, О. Гура, А. Деркач, В. Зазикін, Н. Лісова, І. Міщенко, О. Полуніна, С. Brumfit, F. Kleppel, S. Savignon) та основні теоретичні підходи щодо механізмів та форм її розвитку (О. Гура, Б. Дьяченко, Е. Зеєр, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Панчук, І. Яремчук); у контексті суб'єктивного переживання людини (Л. Дьоміна, І. Ральникова); вікові особливості освоєння психологічної культури в умовах стихійного становлення і спеціально організованої педагогічної діяльності (Л. Колмогорова, Д. Каширський, І. Стельченко).

Виклад основного матеріалу. Зазначені наукові розробки є вагомим внеском у дослідження проблеми формування психологічної культури вчителя в умовах інформаційного суспільства. Однак подальша перспективна освіта вчителя має бути спроектована у професійно обумовлену культурно-психологічну діяльність та посилена особистісно-детермінованим усвідомленням ролі та місця психологічної культури у створенні безпечного освітнього середовища. Тому, займаючись дослідженням феномена психологічної культури у загальнопсихологічному плані, правомірно ставити питання щодо розгляду її ролі в інформаційній, психологічній безпеці особистості, створенні безпечного середовища, діяльності вчителя.

Під *інформаційною безпекою* учнів будемо розуміти стан, умови їх життєдіяльності, за яких відсутні (мінімізовані) загрози нанесення шкоди особистому інформаційному простору та здоров'ю. Доступність інформації, її вплив на учнів зросли настільки, що правомірним стає говорити про інформаційну соціалізацію особистості, а сама інформація перетворюється в один із потужних чинників соціалізації (жертвами якої вони стають, оскільки відсутні: сталий світогляд, чіткі життєві позиції, здатність піддавати її власному аналізу, самозахист в інформаційному просторі; залежність «кінцевого результату» впливу інформації від їхніх індивідуально-типологічних особливостей, ціннісно-сміслові структури особистості тощо). За таких умов розвиток психологічної культури учнів має забезпечувати надходження вітальної інформації до їхньої свідомості; пошук, переробку та критичне оцінювання інформації; їхню конкурентну здатність та своєрідний імунітет до інформаційного негативу.

У зв'язку з цим модифікуються вимоги до професійної підготовки педагога, від якого тепер потрібно при навчанні учня домагатися розуміння останнім можливих наслідків маніпулювання його поведінкою і свідомістю за допомогою інформації, яку поширюють ЗМІ, інтернет та ін. Тому підвищення рівня *психологічної безпеки та психологічної культури* в освітньому середовищі повинно виступати превентивним заходом, що сприяє підвищенню рівня

компетентності в галузі інформаційної безпеки та захисту інформації. Так, за результатами анкетування вчителів, нами встановлено, що понад 70% респондентів не повною мірою враховують проблеми і реалії сучасного інформаційного суспільства, проте більшість із них (82%) потребують додаткових знань, навичок щодо запобігання загроз. Для педагогів, які нині використовують засоби інформаційних та комунікативних технологій у педагогічній діяльності, методологічні підходи навчання основам інформаційної безпеки і захисту інформації тільки формуються. Це утруднює комплексне рішення задач забезпечення інформації безпеки, які передбачають наявність певного набору компетенцій від кожного користувача засобів інформаційних та комунікативних технологій. Тож процес формування компетенцій учителів в області інформаційної безпеки в освітньому процесі повинен носити комплексний характер і враховувати як існуючі стандарти освіти, вимоги реалій сучасного інформаційного суспільства, так і всі суттєві загрози і можливі негативні наслідки інформатизації. Методологічна основа навчання вчителів щодо забезпечення інформаційної безпеки особистості має базуватися на введенні не лише поняття, типології і класифікації можливих загроз безпеки інформації, але й на введенні поняття психологічної безпеки. *Психологічна безпека* як захист від впливу на свідомість з боку інших людей та інформаційних потоків може бути забезпечена двома магістральними стратегіями: забезпеченням оптимального співвідношення залежності – незалежності від інших людей шляхом тренування здорової автономії; забезпеченням керованості своїх стереотипних реакцій у важливих і нестандартних ситуаціях. Вкрай актуальним стає питання психологічної безпеки, або культури психологічної безпеки, у взаємодії учасників освітнього середовища, а цілі культури безпеки організації набувають психологічного сенсу як умови і можливості, що містяться в освітньому середовищі школи, яка розглядається в якості найважливішого соціального інституту. У літературі ряд авторів виділяють різні варіанти класифікації загроз інформаційній безпеці [1: 3–6; 8; 13; 15]. Аналіз наведених підходів до класифікації дозволяє зробити висновки, що сьогодні не існує науково обґрунтованої загальновизнаної класифікації загроз інформаційній безпеці і їхніх джерел. Водночас поняття загрози є одним з ключових понять у сфері забезпечення інформаційної безпеки. На основі виділених напрямків інформаційної навчальної діяльності пропонується класифікувати загрози інформаційній безпеці особистості учня у такий спосіб: загрози конфіденційності особистої інформації; доступ та отримання інформації, забороненої для поширення серед дітей; залежність від мережевих, комп'ютерних ігор; криміналізація інформаційного простору; ненавмисні, випадкові загрози; шкідливе програмне забезпечення; несанкціоновані інтернет-покупки; кібербулінг, тролінг, сексуальні домагання, шпигунство; несанкціоноване використання неліцензованого програмного забезпечення; хакерські атаки, спам. Проведений аналіз загроз та існуючої практики професійної підготовки вчителів показав, що процес забезпечення інформаційної безпеки особистості учня є невирішеною, вельми актуальною,

багатоаспектною і міждисциплінарною проблемою, рішення якої бачиться у формуванні концептуального підходу, який носить комплексний характер. Розробка концептуального підходу до вирішення зазначеної проблеми, модель інформаційної безпеки особистості, класифікація загроз при виконанні інформаційно-навчальної діяльності створюють передумови для введення поняття «компетентність педагога в галузі інформаційної безпеки», яке представляється у нерозривній єдності системи із психологічними і професійними компетенціями. Під компетентністю в галузі інформаційної безпеки педагогів будемо розуміти інтегровану характеристику якостей особистості, які дозволяють здійснювати психолого-педагогічну діяльність, що включає саморозвиток у галузі інформаційної безпеки; наявність теоретичних знань основ інформаційної безпеки, практичних умінь, навичок успішного захисту інформації і протистояння загрозам інформаційної безпеки.

Система підготовки у галузі інформаційної безпеки і захисту інформації повинна бути детермінована на всіх рівнях професійній освіті і мати науково обґрунтовану розроблену методичну систему формування компетентності у галузі інформаційної безпеки учня, яка б будувалася як на загальнодидактичних принципах, так і на принципах компетентнісного підходу. У якості сукупності заходів забезпечення формування компетентності необхідно виділити такі дидактичні умови: введення проблематики інформаційної безпеки до різних дисциплін професійної підготовки педагога; створення механізму для оцінювання рівня сформованості даної компетентності.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що недостатньо лише конструктивно екстраполювати викладені вище ідеї на систему відносин «людина – МЕДІА», а необхідно доповнити аспектом запобігання загрози психологічному здоров'ю та психологічному травматизму, а саму проблему «розширити» за рахунок вивчення психологічних закономірностей діяльності людини в умовах не тільки фізичної, а й психологічної небезпеки. **Перспективи** подальших розвідок у цьому напрямі. Надалі нами вбачається деталізація змісту інформаційної педагогічної діяльності вчителя в умовах сучасного інформаційного суспільства щодо вдосконалення знань педагога про форми і методи інформаційного впливу та інформаційного подавлення; формування здатності орієнтуватися в потоках різноманітної інформації, виявляти можливі загрози, які пов'язані з відбором, оцінкою і захистом інформації, забороненої для поширення серед дітей; оволодіння знаннями і методами захисту від кримінальної та терористичної інформації у різноманітному інформаційному потоці, оволодіння прийомами забезпечення інформаційної безпеки освітнього закладу і окремого індивіда.

Список використаних джерел та літератури

1. Баева И. А. Психологическая безопасность в образовании : монография. СПб., 2002.
2. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры : Два философских введения в двадцать первый век. М., 1991.
3. Богатырёва Ю. И. К вопросу о компетентности в области информационной безопасности будущих педагогов. *Информационная среда образования и науки*. 2012. № 11.
4. Богатырёва Ю. И., Привалов А. Н. Компетентность педагога в области информационной безопасности: проблемы и пути решения / Ю. И. Богатырёва. *Информационная среда образования и науки*. 2012. № 11. С. 96–105.
5. Девянин П. Н. Теоретические основы компьютерной безопасности / П. Н. Девянин, О. О. Михайловский, Д. И. Правиков, А. Ю. Щербаков. М. : Радио и связь, 2000. 125 с.
6. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. СПб., 2004.
7. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ, 1999.
8. Информационно-психологическая и психотронная война : хрестоматия / под общ. ред. А. Е. Тараса. Минск : Харвест, 2003. 432 с.
9. Кастельс Мануель. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М., 2000.
10. Ковалев Г. А. О системе психологического воздействия : *Психология воздействия (проблемы теории и практики)*. М., 1989.
11. Лазарсфельд П., Мертон Р. Массовая коммуникация, массовые вкусы и организованное социальное действие / М. М. Макаров. *Массовая коммуникация в современном мире*. М., 2000.
12. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [ред. кол.: В. Г. Кремень, В. І. Луговий, А. М. Гуржій, О. Я. Савченко] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.
13. Психологічні аспекти національної безпеки : тези II Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 264 с.
14. Семикин В. В. Психологическая культура в образовании человека : монография. СПб., 2002.
15. Почепцов Г. Г. Психологические войны. М. : Рефл-бук ; Київ : Ваклер, 2000. 528 с.
16. Різун В. В. Загальна характеристика масово-інформаційної діяльності. Київ, 2000.
17. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). 3-е изд. М. : ИИО РАО, 2010. 356 с.

18. Черненилов И. В. Психологическое воздействие: парадигмальные координаты и практика. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2009. № 1 (36). С. 11–13.
19. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Second_Life.
20. URL: <http://svit24.net/zdorovie/73560-psyhiatry-stryvozheni-poshyrenistju-novogo-psyhichnogo-rozladu-cherez-smartfony>.